

Сидорчук Н.Г. Теоретико-методологічні основи дослідження підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності / Н.Г. Сидорчук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: збір. Наук. праць/ за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – у 2-х ч. – Ч. 2. – К., 2001. – С. 149-151.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Для Сисоевой в Харьков, 3 октября 2001

(надруковано)

Сидорчук Н.Г.
Житомирський педуніверситет

Утворення незалежної української держави зумовило необхідність реформування системи освіти. Основні шляхи оновлення освіти у новому тисячолітті визначені положеннями Закону України «Про освіту», Концепції педагогічної освіти, цільової комплексної програми «Вчитель» і передбачають відтворення інтелектуального потенціалу народу; забезпечення можливості до саморозвитку людини та професійної адаптації фахівця в умовах трансформації суспільного устрою та формування його професійної мобільності та конкурентоспроможності.

Успішне розв'язання цих завдань вимагає від особистості вибору стратегії неперервної освіти впродовж всього життя на основі саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти.

Суб'єктом передачі основ самоосвітньої діяльності для підростаючого покоління виступає вчитель. Кваліфіковане керівництво самоосвітою та навчання своїх вихованців продуктивним способом її здійснення можливе за умови особистого володіння самим учителем засобами самоосвіти. Тому однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки та практики є реформування підходів щодо підготовки вчителя до самоосвітньої діяльності.

Однак на етапі розбудови системи педагогічної освіти виникли суперечності між традиційною підготовкою майбутнього вчителя до професійної самоосвітньої діяльності та новими вимогами суспільства до випускників педагогічних навчальних закладів, які мають бути готовими до активного самостійного використання знань та набутої інформації у складних соціально-педагогічних умовах. Останнє зумовлює потребу узагальнення теоретичного та практичного досвіду щодо підготовки майбутніх фахівців до професійної самоосвітньої діяльності та вимагає оновлення теоретико-методологічних положень щодо визначеної проблеми.

Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя - багатогранний об'єкт міжнаукового дослідження, безпосередньо пов'язаний як з людинознавчими, так і суспільствознавчими дисциплінами, зокрема філософією, історією, економікою, загальною, віковою та педагогічною психологією, психологією праці, педагогікою, історією педагогіки, соціологією, етнографією, етнопедагогікою тощо. Такий підхід до розгляду самоосвітньої діяльності зумовлений особливим становищем учителя, особистість і діяльність якого впродовж віків впливали на розвиток історичного процесу, долю людства і, разом з тим, несла відповідальність за неї перед минулими, сучасними та наступними поколіннями.

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус проблеми дослідження передбачає визначення стратегії наукового пошуку, тобто методологічних принципів організації (побудови програми підготовки) самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів.

Загальну стратегію основ пізнання особливостей професійної самоосвітньої діяльності визначає філософська методологія. Про це свідчать дослідження К.О.Абульханової-Славської, Л.І.Анциферової, Л.П.Буєвої, М.С.Кагана (теорія людської діяльності), С.Л.Рубінштейна, Б.Г.Ананьєва, О.М.Леонтєва, В.М.Мясіщева, Г.С.Костюка, Б.Ф.Ломова, Г.В.Суходольського (психологічна теорія діяльності).

Філософська методологія реалізує особливості сучасного наукового розвитку, що характеризується тенденцією до об'єднання різних людинознавчих наук та методів дослідження людини у комплексних системах. Ця стратегія дає можливість вийти за межі емпіричних фактів, зруйнувати методологічну ізоляцію, використовувати кращі здобутки в історії розвитку педагогічної науки, органічно поєднати в системі самоосвітньої діяльності вчителя наукові педагогічні теорії та ідеї педагогів-практиків. Філософський підхід полягає також в осмисленні системи узагальнюючих поглядів про природу, суспільство, людину. Методологічним підґрунтям дослідження сутності явищ процесів педагогічної діяльності, як відомо, є теорія пізнання (гносеологія), яка досліджує вихідні умови та основи будь-якого пізнання, які б уможливили гарантію його об'єктивності. Крім того, для аналізу самоосвітньої діяльності важливого значення набувають постулати чи базові положення досліджень, сутність яких полягає у діалектичній єдності і протилежності суб'єкта і об'єкта діяльності, соціального та індивідуального, нормативного і мінливого, аналітичного та синтетичного.

Вивчення об'єкта дослідження передбачає використання **системного підходу**, який набув значного поширення у сучасних наукових розробках (І.В.Блауберг, В.П.Кузьмін, В.М.Садовський, Б.С.Українцев, І.Т.Фролов, Е.Г.Юдін). З позиції загальної теорії систем - поняття "система" визначається як цілісна множина взаємопов'язаних елементів з притаманними їй інтегративними властивостями та закономірностями, яка утворює стійку єдність із середовищем.

Системний підхід до дослідження того чи іншого явища потребує його розгляду з кількох позицій:

- * як певної якісної одиниці, як системи, що має свої специфічні закономірності (виділення параметрів та способів їх організації);
- * як частини своєї видо-родової макроструктури, яка підпорядкована її закономірностям;

* як вияву зовнішніх взаємодій, тобто спільно з умовами його існування (людина в контексті її життєдіяльності).

Самоосвітня діяльність також може розглядатися як певна система, яка має кінцеву множину характеристик, визначені функції, цілі, склад, структуру. До її загальних характеристик відносимо цілісність, структурність, взаємозв'язок з середовищем. Даний об'єкт дослідження - багаторівневий, оскільки він має ієрархічну будову і вміщує ряд підсистем з різними функціональними якостями. Можна виділити такі його підсистеми:

- 1) когнітивну, що реалізує функцію пізнання;
- 2) регулятивну, що регулює діяльність та поведінку;
- 3) комунікативну, яка виявляється у процесі спілкування педагога з учнями.

Системний аналіз самоосвітньої діяльності вчителя дає можливість описати її як організовану цілісність, визначити місце та роль будь-якого елемента в системі, виявити відносини між закономірностями різного порядку, виокремити суттєве.

При описанні самоосвітньої діяльності слід мати на увазі множину тих відносин, в яких вона існує. Цим зумовлюється різнопорядковість її властивостей і пояснюється потреба розробки багатомірної класифікації її складових. Системний підхід вимагає розгляду самоосвітньої діяльності як динамічного явища в процесі її генези за конкретних умов. Становлення професійної самоосвітньої діяльності педагога визначається багатьма причинами, факторами й умовами, тому необхідно знайти стабілізуючі детермінації, які б забезпечували стійкість та відносну автономність системи, що розвивається. Разом з тим у процесі розвитку самоосвітньої діяльності вчителя відбувається зміна її детермінант, що на різних її стадіях формує різні властивості, які, в свою чергу, відображаються у процесах інтеграції та диференціації її компонентів.

Оскільки самоосвіта є складовою професійно-педагогічної діяльності, то до неї висуваються певні вимоги, в першу чергу уміння аналізувати

позитивні сторони та недоліки в самоосвітній діяльності колег та своєї особистої. Здійсненню такого аналізу сприяє використання **теорії педагогічних систем**.

З огляду на те, що системний підхід передбачає виділення системи, її структури, елементів як на рівні системи в цілому, так і на рівні окремих її підсистем, виходячи з шуканого кінцевого результату, *педагогічну систему визначимо як взаємозв'язок структурних та функціональних елементів, підпорядкованих цілям формування у особистості готовності до самостійного, продуктивного розв'язання завдань у наступній системі*.

Вивчення особливостей самоосвітньої діяльності вчителів з різним рівнем продуктивності можливе за умови застосування **акмеологічного підходу**, в межах якого на основі вияву сучасних тенденцій розвитку суспільства проф.Н.О.Селезньовою та проф.О.І.Субетто розроблена «Концепція підготовки кадрів вищої кваліфікації з проблем освіти». Вони констатують, що на зміну вузькоспеціалізованому приходить проблемно-орієнтований професіоналізм, з універсальною фундаментальною підготовкою, який забезпечує високий потенціал самоосвіти, перекваліфікації, зміни професій. Він забезпечує професійну адаптацію людини в “світі змін”, неперервність освіти [1].

З точки зору Н.О.Селезньової та О.І.Субетто, реалізацію такої підготовки необхідно здійснювати за допомогою випереджувальних темпів розвитку науки про освіту стосовно до темпів розвитку дидактичних систем. Останнє положення авторів знайшло своє відображення у численних акмеологічних дослідженнях:

Дослідження самоосвітньої діяльності вчителя потребує використання **особистісного підходу**, який являє собою учіння про роль особистості в суспільстві, про співвідношення колективу і особистості, про особливу роль колективу в її розвитку, про всебічний гармонійний розвиток особистості. Важливим аспектом цього підходу виступає обґрунтування розвитку особистості в умовах трансформації суспільного устрою [2].

Теоретичним підґрунтям основних положень проблеми організації самоосвітньої діяльності вчителя стали принципи **психо-когнітивної теорії**, засновником якої вважають Ж.Піаже (1896-1989). Ця концепція розглядає людину як активний організм, який збирає інформацію з метою її накопичення та використання. Предметом такої діяльності є пізнавальні процеси, від найпростіших до найскладніших. Відповідно до даної концепції індивідуальність є системою пізнавальних структур, які містять певним чином закодовану інформацію про світ, про взаємодію між особистістю та оточуючим світом, а також про характеристику особистого «Я». Формування індивідуальності ґрунтується на розвитку цих структур, на збільшенні їх складності, рівня абстрагування та активності [3, С.71, 139].

Найбільш вагомий внесок у розвиток когнітивної теорії, на нашу думку, зробив американський психолог Л.Колберг, серед вітчизняних вчених - В.І.Лозова.

Вказані положення підтверджені та розвинені у **теорії поетапного формування мислення** (П.Я.Гальперіна). Її вихідним поняттям є діяльність, яка, проходячи певні послідовні етапи, перетворюється на абстрактне пізнання. За даною концепцією пізнання стає вирішальним чинником особистості, а діяльність тлумачиться як підґрунтя пізнавальних процесів.

А тому для розробки досліджуваної проблеми ґрунтового значення набуває застосування діяльнісного підходу, висока ефективність використання якого доведена у працях О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Д.Б.Ельконіна. Проаналізуємо особливості діяльнісного підходу відповідно до завдань нашого дослідження.

Зміст **діяльнісного підходу** полягає в тому, що людська психіка не **тільки** проявляється, але й формується в діяльності. Застосування діяльнісного підходу дозволяє глибоко дослідити механізми формування структурних компонентів діяльності. З позицій даного підходу можна простежити взаємозумовленість між цілями самоосвітньої діяльності педагога та системою його ціннісних орієнтацій, визначити операційний

склад дій вчителя, класифікувати їх особливості відповідно до рівня продуктивності, визначити шляхи її вдосконалення.

На думку М.І.Дяченка та Л.О.Кандибовича, діяльність студентів, викладачів і керівників вузу може розглядатися з позицій загальної теорії діяльності і передбачає вивчення предмету, мети, мотивів, засобів, способів, результатів, структури та внутрішнього механізму діяльності, її єдності з особистістю [4, С.11]. Такий підхід дослідників орієнтований на вивчення процесуальної сторони діяльності і охоплює її різноманітні аспекти.

Література

1. Кузьмина Н.В., Карпов В.В., Варфоломеева Л.Е. Согласование требований государственных образовательных стандартов к уровню профессионального образования преподавателей, педагогов, учителей, воспитателей: Методические рекомендации /Под.науч.ред. Н.В.Кузьминой - Москва-Санкт-Петербург: Исслед-ий центр проблем каечтсва подготовки специалистов, 1998. - 120с.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2-х т. - Т.1. - М: Педагогика, 1980. - Т.1. - 232с.
3. Оконь В. Введение в общую дидактику: Пер. с польск.. - М.: Высшая школа, 1990. - 382с.
4. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы: Уч.пособие для вузов. - Минск, 1981. - 383с.